

«БЕКТЕМИН»

С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик
университетинин, ректору, э.и.д.

профессор

Д. К. Өмүралиева

14.08.2018.

П И К И Р

Содиков Нозимджон Махмадаминовичтин “Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялар жана аларды азыркы мектеп окуучуларын тарбиялоодо колдонуу мүмкүнчүлүктөрү” деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясына карата жазылды. Илимий жетекчи: Педагогика илимдеринин доктору, профессор Муратов Абдыкерим Жаркынбаевич.

I. Изилдөө ишинин актуалдуулугу.

Ар бир мамлекеттин таалим – тарбиялоо системасы сөзсүз түрдө эл акылмандарынын эмгектерине, акыл-насаат ырларына жана элдик чыгармаларга негизделет. Ошол эле учурунда, кыргыз эли дүйнөлүк масштабда ой жүгүрткөн ойчулдардын, аалымдардын эмгектериндеги жана чыгармаларындагы концептуалдуу көз караштар менен пикирлер улуттук баалуулуктарды түзүүдө кеңири колдонулуп келген. Байыркы дүйнөдөгү, Орто кылымдагы жана азыркы мезгилдеги акылмандардын илимий көз караштары дайыма баа жеткис “бийиктик” катары бааланат, аны менен бирге өсүп келе жаткан жаш муундарды тарбиялоо процессине фундамент, таяныч болуп саналат. Демек, Содиков Нозимджон Махмадаминовичтин “Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялар

эмгекте анын педагогикалык ойлорунун дүйнөгө таралышы, изилдениш тарыхы жана азыркы ааламдашуу доорундагы мааниси изилденип, ал идеялар бүгүнкү күндө Кыргызстандын жаштарын тарбиялоодо чоң мүмкүнчүлүккө ээ экендиги белгиленди.

2. Ойчулдун чыгармаларынын дидактикалык негиздерин, этикалык принциптерин талдоо үчүн биз анын «Месневи», «Улуу Диван», «Фихи Ма-фих», «Мектубат» деген чыгармаларын жана жеке жүрүш-турушун мисалга алып, ал жаңы төрөлөгөн наристеден төгөрөгү төп келген инсанды жетилдирүүгө боло турган жолду көрсөткөндүгүн, адамдын жүрөгү сүйүүгө, мээримге толуп турушу керектигин, кайрымдуулук, сабырдуулук, кичипейилдик, токтоолук, маңыздуу сүйлөө ж.б. сапаттарга окурмандарын үгүттөп келгендигин конкреттүү мисалдар менен ачып бердик. Анын ойлорунун өзөгүн адамга болгон ишеним, адамды сүйүү түзөрүн байкоо менен анын чыгармаларын окуган кишиде жаманчылык ойлор, кара ниеттик, адамды жек көрүү сезимдери болбошуна ишендик жана бул нерселер азыркы коомду «тазалоочу» касиетке ээ экендигин түшүндүк жана башкаларга түшүндүрдүк. Мына ошолор аркылуу Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялардын табияты жана негизги багыттары аныкталды.

3. Мевлана Желаледдин Руминин мурастарын азыркы муунду тарбиялоодо колдонуунун теориялык негиздерин аныктоо үчүн агартуучунун педагогикалык идеяларынын маңызын, гуманисттик мазмунун конкреттүү чыгармаларынын негизинде ачып бердик, кыргыз элдик педагогдорунун тарбиялоо, таалим берүү тууралуу ойлору менен байланыштарын салыштырып анализдөө үчүн кыргыз элдик оозеки адабиятындагы макал-ылакаптар, табышмактар, тамсилдер, жомоктор, санат-насыят ырлары ж.б. чыгармаларды, Ж. Баласагындын «Куттуу билим» дастанын, Тоголок Молдонун, Калыгулдун, Арстанбектин, Жеңижоктун, Токтогулдун, Барпынын ыр-поэмаларын талдап, алардагы этикалык параллелдерди таптык. Бул, биринчиден, кыргыз акындары менен Желаледдин Руминин ой

жана аларды азыркы мектеп окуучуларын тарбиялоодо колдонуу мүмкүнчүлүктөрү” деген диссертациялык изилдөөнүн темасы актуалдуу болуп саналат.

II. Илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы.

Диссертант тарабынан расмий коргоо үчүн төмөнкү төрт жобо даярдалган:

1. Мевлана Желаледдин Руминин педагогикалык идеяларынын актуалдуулугу, заманбаптыгы, ал идеялардын жаралышынын жана дүйнөгө таралышынын коомдук, социалдык, тарыхый кырдаалдары.
2. Желаледдин Руминин педагогикалык мурастарын азыркы Кыргызстандын билим берүү мекемелеринде колдонуунун педагогикалык өбөлгөлөрү, ал идеяларды ишке ашыруунун дүйнөлүк тажрыйбасын пайдалануунун мүмкүнчүлүктөрү.
3. Мевлананын педагогикалык ойлорунун кыргыз эл педагогикасы менен байланышкан учурлары жана аларды айкалыштырып колдонуунун технологиялары.
4. Ойчулдун мурастарында камтылган таалим-тарбия тууралуу идеяларды учурдагы билим берүү мекемелеринде пайдаланууну мындан ары өкүндөтүүнүн жолдору.

Мындан тышкары, изилдөөнүн авторефератында төмөнкү жыйынтыктар белгиленген:

1. Мевлана Желаледдин Руминин дүйнөлүк маданияттагы, анын ичинде педагогикалык ойлордун тарыхындагы аалымдык жана агартуучулук ордун көрсөтүү үчүн ойчул акындын биографиясын, калыптануусун эволюциялык планда талдоого алдык. Ал социалдык-маданий жактан өзгөрүүлөр ылдам жүрүп жаткан учурда, тарыхый катаал бурулуш кезинде – Чыңгыз хандын каардуу жапырыгынын мезгилинде, Азиянын борбор бөлүгүндө жарык дүйнөгө келген жана инсан катары калыптанган. Бул

эмгекте анын педагогикалык ойлорунун дүйнөгө таралышы, изилдениш тарыхы жана азыркы ааламдашуу доорундагы мааниси изилденип, ал идеялар бүгүнкү күндө Кыргызстандын жаштарын тарбиялоодо чоң мүмкүнчүлүккө ээ экендиги белгиленди.

2. Ойчулдун чыгармаларынын дидактикалык негиздерин, этикалык принциптерин талдоо үчүн биз анын «Месневи», «Улуу Диван», «Фихи Ма-фих», «Мектубат» деген чыгармаларын жана жеке жүрүш-турушун мисалга алып, ал жаңы төрөлөгөн наристеден төгөрөгү төп келген инсанды жетилдирүүгө боло турган жолду көрсөткөндүгүн, адамдын жүрөгү сүйүүгө, мээримге толуп турушу керектигин, кайрымдуулук, сабырдуулук, кичипейилдик, токтоолук, маңыздуу сүйлөө ж.б. сапаттарга окурмандарын үгүттөп келгендигин конкреттүү мисалдар менен ачып бердик. Анын ойлорунун өзөгүн адамга болгон ишеним, адамды сүйүү түзөрүн байкоо менен анын чыгармаларын окуган кишиде жаманчылык ойлор, кара ниеттик, адамды жек көрүү сезимдери болбошуна ишендик жана бул нерселер азыркы коомду «тазалоочу» касиетке ээ экендигин түшүндүк жана башкаларга түшүндүрдүк. Мына ошолор аркылуу Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялардын табияты жана негизги багыттары аныкталды.

3. Мевлана Желаледдин Руминин мурастарын азыркы муунду тарбиялоодо колдонуунун теориялык негиздерин аныктоо үчүн агартуучунун педагогикалык идеяларынын маңызын, гуманисттик мазмунун конкреттүү чыгармаларынын негизинде ачып бердик, кыргыз элдик педагогдорунун тарбиялоо, таалим берүү тууралуу ойлору менен байланыштарын салыштырып анализдөө үчүн кыргыз элдик оозеки адабиятындагы макал-ылакаптар, табышмактар, тамсилдер, жомоктор, санат-насыят ырлары ж.б. чыгармаларды, Ж. Баласагындын «Куттуу билим» дастанын, Тоголок Молдонун, Калыгулдун, Арстанбектин, Жеңижоктун, Токтогулдун, Барпынын ыр-поэмаларын талдап, алардагы этикалык параллелдерди таптык. Бул, биринчиден, кыргыз акындары менен Желаледдин Руминин ой

жүгүртүүлөрүнүн гуманисттик рухунун окшоштугунан, экинчиден, алар азык алган куран, хадис сыяктуу булактарынын бирдейлигинен, үчүнчүдөн, бири-бирине чыгармачылык таасирин тийгизгендигинен экендигин аныктадык.

4. Желаледдин Руминин мурастарын азыркы муунду тарбиялоодо колдонуунун теориялык негиздерин аныктоо үчүн Кыргызстандын билим берүү мекемелеринде пайдалануунун психологиялык, педагогикалык мүмкүнчүлүктөрүн, технологияларын иштеп чыгуу менен биз бул багытта иштер жакшы жолго коюлбагандыгын эске алып, атайын кыргыз тилинде китепче жазып, аларды мектептерге таратып бердик. Мевлана Желаледдин Руминин педагогикалык идеяларын мектептерде пайдалануу боюнча мугалимдердин, табиячылардын тажрыйбаларын үйрөндүк, эмгекте чагылдырдык жана өзүбүз заманбап технологияларды сунуштадык.

Жыйынтыктар менен бирге эле, төмөнкү сунуштар белгиленген: Бул багытта төмөнкүдөй иш чараларды уюштуруу зарыл деп табылды, алар: анын насааттарын, өзгөчө жети осуятын орто мектептерде тарбиялык сааттарда анализдөө, колдонуу жана мектеп далистерине жазып, илип коюу; Руминин педагогикасы жана мевлевилик тууралуу илимий иш чараларды системалуу өткөрүп туруу; адамдын жетилүү этаптары тууралуу улуу ойчулдун көз караштарын университеттердеги келечек педагогдорго жеткирүү, талкуулоо, анализдөө, рефераттарга айландыруу; психологиялык терапия тууралуу эмгектерин психологдорго тааныштыруу; анын адабий мурастарын Кыргыз Республикасынын орто мектептеринин адабият сабактарынын дүйнөлүк классиктер менен катар окутулушун иштеп чыгуу; анын чыгармаларына жазылган музыка жана композицияларды маданият тармагына жайылтуу; тамсилдеринин негизинде сценарийлер жазып, маданият тармагында, өзгөчө куурчак театрларында колдонуу; ойчулдун чыгармаларынын баарын кыргыз тилине которуу, айрымдарын балдарга ылайыктап адаптациялоо ж.б.

Илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы ортодон жогору, себеби: *биринчиден* илимий маселе боюнча 174 аталыштагы эмгектер анализденген, анын ичинде 4 илимий

диссертациялар каралган; экинчиден, педагогикалык эксперименттерге мектеп мугалимдеринен – 84, жогорку окуу жайынын студенттеринен – 126, жогорку окуу жайынын окутуучуларынан – 18 жана жогорку класстын окуучуларынан – 141 катышкан; үчүнчүдөн, изилдөөнүн түшүнүктөр апаратты логикалык удаалаштыкта берилген.

III. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын ишенимдүүлүгү.

Изилдөөнүн жыйынтыктарынын ишенимдүүлүгү изилдөөдө колдонулган методдордун изилдөөнүн предметине шайкеш келиши менен, жыйынтыктардын белгилүү деңгээлде апробациялоодон өтүшү жана педагогикалык эксперименттин кылдат жүрүшү менен мүнөздөлүнөт. Диссертациянын 1, 2 жана 3 жыйынтыгы ишенимдүү, анткени илимий багыттагы эмгектердин терең анализинде алынган. Изилдөөнүн 4 жыйынтыгы илимий прикладдык мүнөздөгү жыйынтык болуп саналат жана анда Мевлана Желаледдин Руминин “Месневи” чыгармасындагы тарбиялоо идеяларын ишке ашыруунун ыкмалары берилген. Демек, изилдөөнүн жыйынтыктары илимий тараптан ынамдуу болуп саналат.

IV. Изилдөөнүн илимий жана практикалык маанилүүлүгү.

Диссертант изилдөөнүн авторефератында изилдөөнүн илимий мааниси катары төмөнкүлөрдү белгилеген: кыргыз педагогикасында алгачкы жолу Мевлана Желаледдин Руминин дүйнөлүк маданияттагы аалымдык жана агартуучулук ролу, азыркы замандын талабына ылайык жаштарды тарбиялоо тууралуу ойлорунун актуалдуулугу, негизги багыттары, Кыргызстандын шартында пайдалануунун жолдорунун аныкталышында; Мевлананын чыгармаларынын педагогикалык баалуулуктарын колдонуунун жолдору изилденгендикте; кыргыз элдик педагогикасынын салттары, улуттук педагогикалык маданият менен Мевлананын педагогикалык ойлору типологиялык жактан байланышы аныкталганында; Мевлананын педагогикалык ойлору жалпы адамзаттык педагогика менен салыштырылып,

дүйнө жүзүндө анын пикирлеринин кабыл алынышы аныкталып, талданып, анын прогрессивдүү жактарын Кыргыз Республикасынын билим берүү уюмдарына сунушталгандыгында. Ал эми, илимий изилдөөнүн практикалык мааниси катары төмөнкүлөрдү көрсөткөн: Изилдөөбүздөн келип чыккан ойлор, тыянактар, сунуштар өрнөктүү адамдардын идеалы менен жаштарды тарбиялоого салым кошот. Изилдөөнүн натыйжалары жалпы билим берүүчү орто мектептерде, гимназияларда, лицейлерде, колледждерде, жогорку окуу жайларында, тарбиячыларды жана мугалимдердин адистигин жогорулатуу тармактарында, кошумча тарбиялык сааттарда дидактикалык булак катары колдонууга жана жалпы эле тарбиялоо тармагын жакшыртууга көмөк көрсөтөт.

V. Изилдөөнүн жыйынтыктарынын талкулануу жана жарыялануу деңгээли.

Диссертация иштин жүрүшү жана жыйынтыктары И. Арабаев атындагы КМУнун педагогика кафедрасынын кеңешмесинде, мектептердин усулдук кеңешмелеринде, илимий-практикалык, илимий-методикалык конференцияларда (АКШ, Түркия, Кыргызстан), семинарларда талкууланды.

Изилдөөнүн негизги идеяларын чагылдыруу үчүн изденүүчү 1 китеп, 11 макала жарыялаган.

V. Авторефераттын мазмуну менен диссертациянын мазмунун шайкеш келиши.

Авторефераттын мазмуну диссертациянын мазмунунан келип чыккан. Диссертация алдына коюлган маселерди чекенге арналган. Диссертация жана автореферат туура адекваттуу илимий түзүлүштө берилген жана көптөгөн фактологиялык жана адабий материалдарды камтыйт.

VI. Диссертациянын жана авторефераттын мазмунунда жана жасалгалыныштарда кетирилген каталар жана жетишпестиктер:

Жогоруда көрсөтүлгөн илимий жетишкендиктер менен бирге, диссертацияда жана авторефератта каталар жана мүчүлүштүктөр кездешет:

1. Изилдөөнүн негизги илимий апараттын багыттарын аныктоодо тактык жана кылдаттык сакталбай калган. Изилдөөнүн темасы - “Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялар жана аларды **азыркы мектеп окуучуларын** тарбиялоодо колдонуу мүмкүнчүлүктөрү” деген аталышта берилсе, изилдөөнүн предмети - Мевлана Желаледдин Руминин мурастарында колдонулган таалим-тарбия берүүчү идеялар жана аларды **азыркы жаштарды** тарбиялоого колдонуунун мүмкүнчүлүктөрү жана изилдөөнүн максаты - Мевлана Желаледдин Руминин педагогикалык ойлорун изилдеп, аларды Кыргызстандын **билим берүү уюмдарында колдонуунун** педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу катары белгиленген. Башкача айтканда, изилдөөнүн темасына ылайык изилдөө мектеп окуучуларынынын арасында жүргүзүлүшү абзел болчу, изилдөөнүн предмети дагы, максаты дагы мектеп окуучулары менен байланыштуу **болушу керек эле.**

2. Диссертациялык иште 3.1. сүрөттүндө азыркы жаштардын 8 адеп-ахлактык кемчиликтери көрсөтүлгөн. Бирок, көрсөтүлгөн кемчиликтер кандай методика менен аныкталган жана кайсы курактагы жаштарга тиешелүү боло тургандыгы **ачык-айкын далилденген эмес.**

3. Авторефератта көрсөтүлгөн автордун эмгектеринин 10,11 жана 12 статьялары изилдөөнүн темасынан сырткаркы **жалпы маселерге арналган.** Мындан тышкары, автордун өздүк эмгектери диссертациянын колдонулган адабияттарында орун албай калган.

Ошол эле учурда, көрсөтүлгөн каталар жана мүчүлүштүктөр изилдөөнүн жалпы жыйынтыктарынын теориялык жана практикалык маанисин төмөндөтпөйт.

Кыргыз Республикасынын “Окумуштуулук даражаларды берүүнүн тартиби жөнүндөгү Жобонун” 10 пунктунун туура келиши.

Содилов Нозимджон Махмадаминовичтин “Мевлана Желаледдин Руминин мурастарындагы педагогикалык идеялар жана аларды азыркы мектеп окуучуларын тарбиялоодо колдонуу мүмкүнчүлүктөрү” деген темада 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациясы негизинен алганда Кыргыз Республикасынын “Окумуштуулук даражаларды берүүнүн тартиби жөнүндөгү Жобонун” 10 пунктунун талаптарын жооп берет. Изилдөөнүн автору Содилов Нозимджон Махмадаминович 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражага татыктуу.

Пикир С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин “Педагогика жана окутуунун технологиялары” кафедрасында талкууланган. Кафедранын протоколунун бүтүмү № 8/3 2018 – жылдын 24 - августунда бекитилген.

“Педагогика жана окутуунун технологиялары”

Кафедрасынын башчысы, педагогика илимдеринин доктору,

профессор

Т.М. Сияев

Отурумдун катчысы, педагогика

илимдеринин кандидаты, доценттин

милдетин аткаруучу

Г.А. Касимова

Профессор Т.М. Сияевдин жана Г.А. Касимованын колдорун тастыктайм:

Кадрлар бөлүм башчысы

Акматалиева М. А.

